

MAX WEBER'İN SOSYOLOJİK MİRASI: KURAMSAL VE METODOLOJİK ETKİLERİ

Max Weber's Sociological Legacy: Theoretical and Methodological Impacts

Savaş TAŞ*

Öz

Max Weber sosyolojinin diğer klasiklerinin ötesinde bir anlamda sosyolojinin kurucularından biridir. Max Weber'in düşünsel mirası, sosyoloji disiplininde bir dönüm noktası oluşturmuş ve etkisini günümüze kadar güçlü bir şekilde sürdürmüştür. Bu çalışma, Weber'in kuramsal ve metodolojik katkılarının sosyoloji üzerindeki kalıcı etkilerini ayrıntılı biçimde incelemektedir. Weber'in eserleri yalnızca teorik açıdan değil, aynı zamanda disiplinlerarası bir perspektifle de geniş bir etki alanı yaratmıştır. Onun ortaya koyduğu kavramlar ve analiz yöntemleri, sosyal bilimlerin farklı alanlarında hâlâ keşfedilmekte ve yeni yaklaşımlara ilham vermektedir. Bu makalede, Weber'in çalışmalarının günümüz sosyal bilimleri için taşıdığı önem vurgulanmakta; onun sosyolojik analizlerinin modern dünyayı anlamadaki rehberliği tartışılmaktadır. Ayrıca, Weber'in düşüncelerinin güncel toplumsal sorunların çözümüne yönelik araştırmalarda nasıl kullanılabileceği ve onun bilimsel mirasının ne denli derin bir etki bıraktığı ele alınmaktadır. Bu bağlamda, Weber'in düşünsel çerçevesinin sosyolojinin yanı sıra ekonomi, siyaset bilimi, hukuk ve kültürel çalışmalar gibi alanlarda da yol gösterici bir kaynak olmayı sürdürdüğü gösterilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Weber, sosyolojik kuram, metodoloji, sosyal sınıf, rasyonalite.

ABSTRACT

Max Weber, beyond being one of the classics of sociology, is in many ways one of the true founders of the discipline. His intellectual legacy has marked a turning point in the field of sociology and has continued to exert a strong influence to this day. This study examines in detail the lasting impact of Weber's theoretical and methodological contributions on sociology. His works have not only shaped the discipline theoretically but have also created a broad sphere of influence through an interdisciplinary perspective. The concepts and analytical methods he introduced are still being explored across various fields of the social sciences and continue to inspire new approaches. This article emphasizes the significance of Weber's work for contemporary social sciences and discusses how his sociological analyses serve as a guide for understanding the modern world. It also addresses how Weber's ideas can be applied in current research aimed at solving social problems and highlights the

* Dr., Berlin/Almanya. E-mail: savashtash@gmail.com. ORCID: 0000-0002-9345-5850.

profound and enduring impact of his scientific legacy. In this context, Weber's intellectual framework remains a guiding source not only for sociology but also for disciplines such as economics, political science, law, and cultural studies.

Keywords: Weber, sociological theory, methodology, social class, rationality.

Giriş

Max Weber, sosyolojinin bilinen diğer klasiklerinin ötesinde, Karl Marx ve Émile Durkheim ile birlikte disiplinin ana kurucularından biri olarak değerlendirilebilir. Onun sosyolojiye yaptığı katkıların önemi günümüzde neredeyse tartışılmaz bir nitelik kazanmıştır. Eserlerinin evrensel düzeyde geniş yankı uyandırması ve Weber üzerine yürütülen araştırma literatürünün sürekli artması, onun çağdaş okurlara da sosyolojiye dair temel içgörüler sunduğunu ve sosyal bağlam üzerine düşünme açısından hâlâ verimli fikirler barındırdığını göstermektedir. Weber'in kariyerine bir sosyolog olarak başlamamış olması; uzun süre tarih, ekonomi ve hukuk gibi alanlarla ilgilendikten sonra sosyolojiye yönelmesi ve bu alana çok önemli katkılar sunması dikkat çekicidir. Sosyoloji kürsüsünde resmî bir kadroya sahip olmamakla birlikte, 1909 yılında Ferdinand Tönnies, Georg Simmel, Werner Sombart ve diğer sosyologlarla birlikte Alman Sosyologlar Derneğini (Deutsche Gesellschaft für Soziologie) kurduktan sonra kendisini sosyolog olarak tanımlamaya başlamıştır (Schroer, 2022: 47).

Weber, çağdaşlarından farklı olarak toplumu bir bütün olarak açıklamaya yönelik kapsayıcı bir teori geliştirmekten kaçınmıştır. Bütüncül, yapısal ve işlevselci teorik yaklaşımlara karşı mesafeli bir sosyolojik tutum sergilemiştir. Bunun yerine, özellikle eyleyen öznelerin eylemlerindeki anlama yaptığı güçlü vurgu ile öne çıkan kültür sosyolojisine dayalı yaklaşımı sayesinde bütüncül sosyolojik yaklaşımlardan ayrılır. Toplumsal anlamının yönteminin, bireylerin eylemlerindeki anlamdan hareket etmek olduğunu vurgular. İnsanları toplumsal varlıklar olarak, dünyaya bilinçli bir şekilde yaklaşabilen ve ona anlam kazandırabilen kültür taşıyıcıları olarak görür; bu nedenle sosyal olguları anlamının metodolojik çıkış noktası olarak "anamlı eylem"i kabul eder. Weber'in "eyleme" ve "anlamaya" yaptığı vurgu, toplumsal olanı derinlemesine kavrama çabasının temelini oluşturur. Sosyal etkileşimi tasvir etmek için kullandığı "toplumlaşma" (Vergesellschaftung) kavramı da bu yaklaşımın merkezinde yer alır. Bu kavram aracılığıyla Weber, toplumsal olayların değişim ve dinamizmi ile eylemde bulunan aktörlerin katılımını vurgulamayı amaçlamaktadır (Schroer, 2022: 48-52).

Teorik Perspektif ve Yöntemsel Araçlar

Weber'e göre toplumda belirli "düzenlilikler" vardır; ancak bunlar, doğa bilimlerinde olduğu gibi değişmez toplumsal kanunlar şeklinde ifade edilemez. Bu düzenliliklerin temelinde, bireylerin toplumsal yaşamda yönlendirici olarak benimsedikleri değerler ve ulaşmayı amaçladıkları hedeflerin oluşturduğu toplumsal formlar yer alır (Weber, 2017: 13). Weber için sosyolojik bilgi, bireyin modern uygarlığın düzenliliklerini ve karmaşıklığını anlamasını sağlayan; böylece toplumsal sorunlar karşısında daha bilinçli ve akılcı tutumlar geliştirmesine imkân veren bir bilgi türüdür (Weber, 2017: 95). Sosyolojik bilginin yöntemine dair düşüncelerinin arka planında Aydınlanma felsefesi bulunur. Ona göre sosyolojik çözümlerlerin temel birimi birey (Einzelindividuum) ve bireyin anlamlı davranışlarıdır (Weber, 2017: 80). Kendi geliştirdiği "yorumcu sosyoloji"yi (verstehende Soziologie) çalışmalarıyla somutlaştırmış ve bu yaklaşımı bir yöntem olarak ortaya koymuştur. Sosyolojisini tanımlamak için kullandığı "yorumcu sosyoloji" terimi, "anlama"yı yönteminin merkezine yerleştirir. Bu yöntem yalnızca bireysel eylemleri anlaşılır kılmakla kalmaz, aynı zamanda tekrarlanan davranışların tarihsel ve toplumsal bağlam içinde kavranmasına da yardımcı olur.

Tarihsel süreçte tekrar eden olaylar üzerinden bazı sosyolojik yasalar türetmek mümkündür; ancak bu yasaların formüle edilebilmesi için eylemleri yönlendiren motivasyonların ve öznel anlamların açığa çıkarılması gerekir. Başka bir deyişle, bireyin toplumsal eylemlerine (soziales Handeln) yüklediği anlamın ve bu eylemlerin gerçekleştiği bağlamsal koşulların çözümlenmesi zorunludur. Öznel bir anlama sahip olan ve bireyler ya da gruplar arasındaki ilişkiyi ifade eden toplumsal eylem kavramının içerdiği niyet ve anlam yapıları anlaşılmadan, bu tür tekrar eden toplumsal olguların altında yatan mekanizmaları tam olarak kavramak mümkün değildir. Weber'e göre, çevre, sınıf veya ulusal karakter gibi genel atıflar, kolektif eylemlerin gerçek anlamını açıklamaya yetmez (Weber, 2022: 552-554). Weber, toplumsal olguların nesnel ve değişmez bir anlam taşıdığı varsayımını reddeder; sosyolojiyi bir kültür ve gerçeklik bilimi olarak görür. Ona göre sosyoloji, doğa bilimlerinin kavramlarıyla kurgulanamaz; bireyin içinde doğduğu ve içinde var olduğu toplumsal gerçekliği, ona özgü yapısıyla anlamak gerekir. Bu bağlamda Weber, toplumsal gerçekliğin farklı görünüşleri arasındaki bağlantıların ve bu görünüşlerin kültürel anlamlarının kavranmasının önemini vurgular (Weber, 2017: 83). Dolayısıyla sosyoloji, toplumsal eylemi anlamlandırarak kavrayan ve bu yolla eylemin akışını ve etkilerini nedensel olarak açıklamaya çalışan bir bilim olarak tanımlanmalıdır. Burada "eylem", yal-

nızca, eylemi gerçekleştiren kişi ya da kişilerin bu davranışa öznel bir anlam yükledikleri durumlarda insan davranışını ifade eder. “Toplumsal eylem” ise, bu öznel anlamın toplumsal düzeyde diğer bireylerin davranışlarını etkilediği ve aynı zamanda bu davranışlardan etkilendiği durumları kapsar (Weber, 2022: 542).

Weber’e göre toplumsal hayatı oluşturan ilişkilerin önemli bir bölümü sürekli bir oluşum, yok oluş ve devinim hâindedir ve çoğu zaman çatışma içerir (Giddens, 2009: 244). Toplumsal ilişkilerin temelini oluşturan toplumsal eylemi anlamlandırabilmek için Weber, anlam boyutlarına göre dört farklı eylem yönelimi tanımlar: amaçlı-rasyonel eylem (zweckrationales Handeln), değer-rasyonel eylem (wertrationales Handeln), geleneksel eylem (traditionales Handeln) ve duygusal eylem (affektuelles oder emotionales Handeln) (Schroer, 2022: 56-57; Müller, 2020: 152-154). Amaçlı-rasyonel eylem, bireyin gerçekleştireceği eylemin amacını belirleyip muhtemel sonuçları hesapladığı, amaca ulaşmak için gerekli araçları rasyonel biçimde planladığı eylem tipidir. Bu süreçte birey, alternatif araçlar arasında etkinliklerini değerlendirerek en uygun olanı seçer (Giddens, 2009: 245). Planlı ve hesaplı biçimde yürütülen bu eylem, modern kapitalizmin ekonomik yapısının ideal tip düzeyinde temelini oluşturur. Rasyonel örgütlenmenin modern biçimi olarak bürokrasi, bu eylem türüne örnek gösterilebilir (Collins, 2017: 61-62). Değer-rasyonel eylem ise amaca yönelik araç seçimine değil, belirli bir ideale veya değere yönelir. Bu eylem tipinde amaç, eylemin bizzat kendisinde içkindir; onur, görev ya da adanmışlık gibi değerler ön plandadır (Giddens, 2009: 245). Birey, içselleştirdiği değerlere sadık kalarak, olası olumsuz sonuçları da göze alarak hareket eder. Geleneksel eylem, alışkanlıklar, adetler ve toplumsal normlarla şekillenir. Bu tür eylemler, gündelik hayatta daha önce defalarca tekrarlanmış davranışlar olup genellikle sorgulanmaz. Diş fırçalamak, doğum gününde hediye almak gibi rutinleşmiş davranışlar bu kategoriye girer. Duygusal eylem ise bireyin duygusal tepkileriyle yönlendirilen eylemdir. Burada araçlardan ziyade eylemin kendisi ön plandadır. Ani öfke, sevinç, yas veya heyecan gibi duygularla harekete geçilen bu eylemler çoğu zaman planlı değildir (Weber, 2007: 57; Schroer, 2022: 58; Collins, 2017: 62). Weber’e göre, duygusal ve geleneksel eylemler, rasyonel yönün zayıfladığı, dünya görüşü veya bilinçli tercihlerden ziyade alışkanlık ve duyguların belirlediği toplumsal davranış biçimleridir.

Anlamak, Açıklamak ve İdeal Tip

Weber’in yaklaşımının çıkış noktası, insanın kültürel bir varlık olarak nesnelere anlam ve değer atfetme yetisine sahip olmasıdır (Müller, 2020:

116). Bu çerçevede sosyolojinin temel görevi, bireylerin ya da toplumsal aktörlerin eylemlerini; bu eylemleri şekillendiren toplumsal, kültürel ve yapısal dinamikler bağlamında anlamaktır. Burada kritik soru, bu “anlama” çabasının nasıl gerçekleştirileceği ve özünde sosyal bilimlerle doğa bilimlerini birbirinden ayıran sınırın nasıl belirleneceğidir. Hermenötik yaklaşımların da ortaya koyduğu gibi, doğa bilimleri açıklamaya, sosyal bilimlere ise anlamaya dayanır. Sosyal bir olguyu açıklayabilmek için öncelikle onu anlamak gerekir. Dilthey, “anlama sanatı”ndan söz ederek, sosyal davranışların ancak failin yerine kendini koyarak, empati kurarak veya benzer bir duygudaşlık geliştirerek kavranabileceğini belirtir (2023: 265). Ancak Weber, anlamayı sanatsal veya öznel bir edim olmaktan çıkarıp yöntemsel bir ilke olarak sunar ve bu yaklaşımın her sosyal bilimci tarafından uygulanabilir olmasını ister. Bu bağlamda “anlama metodolojisi”, bireyleri ve kolektif toplulukları kendi tarihsellikleri ve özgün bağlamları içinde kavramamıza yardımcı olur. Weber’e göre anlamak (verstehen), bir sosyal olguya karşı duygusal bir yakınlık hissetmek değil, rasyonel bir prosedür çerçevesinde sistematik bir çalışma yürütmektir (Ritzer ve Stepnisky, 2019: 223; Heins, 2010: 24). Bu nedenle anlamayı üç düzeyde ele alır: güncel (aktuell), açıklayıcı (erklärend) ve motivasyona dayalı (motivationsmäßig) anlama (Weber, 2007: 3). Güncel anlama, gündelik yaşamda kendiliğinden gerçekleşir ve özel bir yöntemi yoktur. Restoranda yemek sipariş etmek ya da eve gitmek için araca binmek gibi rutinleşmiş eylemler bu kapsamdadır. Açıklayıcı anlama, eylemlerin nedenlerini ve bağlamlarını kavramaya yöneliktir. Motivasyona dayalı anlama ise eylemlerin sıklığı, tekrarı ve altında yatan motivasyon gibi parametreleri değerlendirerek, eylemi ait olduğu anlam kompleksi (Sinnzusammenhang) içinde analiz eder. Weber’e göre bir eylemi açıklamak, onu anlam kompleksine yerleştirdikten sonra mümkündür. Dolayısıyla “anlamak”, açıklamanın ön koşuludur. Açıklama, bilimsel açıdan, anlam yüklü fenomenler arasındaki ilişkileri kavramsallaştırmak ve bu ilişkiler üzerinden bağlamsal bir açıklama sunmaktır (Weber, 2007: 4).

Weber’in sosyolojik kuramında ideal tip oluşturmanın temel amacı, anlama edimini mümkün kılmaktır. Sosyal bilimlerin araştırma nesnesinin özgül doğası nedeniyle, toplumsal olguların ampirik olarak sınanması her zaman sınırlı ve sorunlu bir süreçtir. Bu nedenle, olguların kavranabilmesi için soyut kavramlara ve ideal tiplere başvurmak gerekir (Özlem, 2001: 215). Ancak ideal tiplerin amaçsız bir şekilde üretilmesi anlamlı değildir; belirli bir ideal tip, ancak somut bir sosyal sorun ya da olgu ile ilişkilendirildiğinde işlevsellik kazanır. Weber için yorumlayıcı anlama, münferit olayların kav-

ranmasından ibaret değildir; aksine sosyolojik düzeyde daha kapsamlı bir analiz sürecini ifade eder. Bu noktada ideal tipler, sosyal olguların koşulları ve bağlamları içinde anlaşılmasını sağlayan en önemli yöntemsel araç olarak işlev görür. Ona göre bir toplumsal eylemi anlamak ve açıklamak, ancak ideal tiplerin sunduğu analitik çerçeve aracılığıyla mümkün olabilir (Weber, 2007: 280). İdeal tipler gerçekte var olan olgular değildir; kurmaca niteliktedir. Bu kurmacalar aracılığıyla, incelenen olay ve fenomenlerin belirsizlikleri sınırlanır ve analiz edilebilir bir forma kavuşturulur (Gerhardt, 2001: 78). İdeal tipler, sosyal olaylar arasındaki ilişkilerin bütüncül biçimde kavranmasını sağlar; ancak bu kavrayış, bütünü anlamaya yönelik kısmi ve analitik bir yaklaşımdır. Başka bir deyişle, ideal tip, tarihsel ve toplumsal gerçekliğin belirli yönlerinin yeniden kurgulanmasıdır. Weber'in çalışmalarında üç temel ideal tip kategorisi dikkat çeker: Protestan etiği, farklı tarihsel dönemlerde ve toplumsal yapılarda görülen feodalizm ve bürokrasi, rasyonellik temelinde yeniden düzenlenen eylem formları (Swingewood, 2010: 179).

Weber pozitivizm savunusu yapmamasına rağmen politik ve dini değer yargılarından bağımsız bir anlama ve rasyonelleştirme sürecini önceleyen sosyolojik bir anlayışı benimsemiştir. Bilimi diğer aktivitelerden ayrılan (politika, din vs.) ve kendi yasaları olan bir alan olarak ele alır. Onun gözünde bilim insanından kendi özel idealleri olan, dünyanın gizemini ya da anlamını bütüncül olarak ortaya koyan bir peygamber, politikacı ya da filozof tavrı beklenmemelidir. Sosyolojinin ilgisi insan eylemleridir ve fail veya failer bu eyleme öznel bir anlamla bağlantılıdır. Dolayısıyla bilim insanının (sosyoloğun) bir uzman olarak görevi toplumsal ilişkilerin ve yapısal bağlantıların anlaşılmasına ve bireyin kendi toplumsal konumunu sorgulamasına hizmet etmelidir. Toplumsal etkinliği yorumlama (deutend verstehen) yoluyla anlamak için çaba harcar ve böylece oluşunu ve etkilerini nedensel olarak açıklamak ister (Schroer 2022: 61-63).

Din ve Ekonomi Sosyolojisi: Protestan Ahlakı

Max Weber, din sosyolojisi alanındaki çalışmalarında meseleye geniş bir perspektiften yaklaşır ve din olgusunu toplumsal yapının diğer öğeleriyle ilişkisi bağlamında ele alır. Ona göre kapitalizmin oluşumunda yalnızca maddi faktörler değil, çoğu zaman göz ardı edilen din olgusu da belirleyici bir rol oynamaktadır (Collins, 2017: 67). Weber, yalnızca dini etik, meslek etiği ve ekonomi etiği arasındaki ilişkileri incelemekle kalmaz; ekonomik ve sosyal yapı, toplumsal tabakalaşma ve metodik-rasyonel yaşam tarzı arasındaki bağları da derinlemesine analiz eder. Bu yaklaşımı, dini inançlar ile ekonomik pratikler arasındaki etkileşimlere duyduğu ilgiyi ortaya koyar.

Özellikle dini etkilerin rasyonel ve sistematik yaşam biçimlerinin gelişimini nasıl teşvik ettiğini ve bunun bir toplumun ekonomisi ile sosyal organizasyonu üzerinde nasıl etkiler yarattığını vurgular. Bu bağlamda Weber, dinsel etiğin iç mantığından ziyade bireylerin eylemlerinin toplumsal sonuçlarına odaklanır. Toplumsal yapıları şekillendiren kültürel değerleri incelerken kapitalizmi, modern yaşamı belirleyen en güçlü unsur olarak karakterize eder. Batı toplum tarihine odaklanarak kapitalist ekonomik ve toplumsal ilişkilerin neden yalnızca Batı'da özgün bir biçimde ortaya çıktığı sorusuna yanıt arar (Müller, 2007: 157). Diğer büyük dinleri incelediğinde ise Protestanlık benzeri bir çalışma etiğine sahip olmadıklarını ileri sürer (Müller, 2020: 107). Dünyayı değiştirmeyi amaçlamamış olsa da, özdenetim ve özveri barındıran Protestan ahlakının, diğer dinlerden farklı olarak, kapitalizmin doğuşunda önemli bir rol oynadığını savunur (Collins, 2017: 102). Weber'in amacı, kapitalizmin yalnızca gerekli değil, aynı zamanda yeterli koşullarını da ortaya koymaktır. Ona göre Batı'daki Calvinist çileci kişilik tipi kapitalizmin tek nedeni değildir; ancak Protestan ahlakının kapitalizmin ortaya çıkışı için temel önkoşullar arasında yer alması gerektiğini vurgular (Weber, 2017: 86).

Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu* adlı çalışmasında, modern Batı Avrupa toplumlarının sekülerleşme sürecine rağmen, özellikle Protestan etik anlayışı gibi dinsel kökenli değer sistemlerinin, bireylerin ekonomik tutum ve davranışlarını şekillendirerek yaşam tarzlarını belirlediğini ortaya koymaya çalışır (Heins, 2010: 42). Çalışmasına açıklayıcı bir istatistiksel gözlemle başlar. Weber'e göre sermaye sahipleri, girişimciler ve nitelikli iş gücü, özellikle üst düzey teknik veya ticari pozisyonlarda çalışanlar arasında Protestanların oranı, genel nüfus içindeki oranlarına kıyasla oldukça yüksektir (Weber, 2010a: 8). Weber'in amacı, Protestan ahlak anlayışı ile kapitalist ahlak arasında entelektüel ve tinsel bir uyum olduğunu göstermektir. Ona göre Protestan bölgeler ekonomik açıdan daha gelişmiştir; hatta ekonomik olarak gelişmiş bölgelerin genellikle Protestan olduğu ileri sürülür. Almanya örneğinde, farklı dinsel toplulukların bir arada yaşadığı bölgelerde Protestanların önemli bir servete sahip oldukları ve ekonomik olarak ayrıcalıklı konumları ellerinde bulundurdukları görülmektedir. Bu durum, dinsel anlayışların bireylerin ve toplulukların davranışlarını nasıl etkilediğini sorgulamayı gerekli kılar; Weber, bu nedenle Protestan inancının öğretilerine odaklanır (Aron, 2007: 490).

Weber, 16. ve 17. yüzyılda Çin'de sermaye birikimi olmasına karşın kapitalizmin gelişmediğini, buna karşılık Batı Avrupa'da geliştiğini tespit eder. Bu farklılığın kökenlerini, Calvinist etik ve Protestan çalışma kültürüne dayanan

normatif değerler sisteminde bulur. Özellikle çalışmayı ve dünyevi başarıyı ahlaki ve dini bir görev olarak gören Kalvinist anlayış ile dünyevi başarıyı erdem olarak kabul eden Protestan çalışma etiği, kapitalizmin gelişiminde belirleyici rol oynamıştır. 16. yüzyıl sonlarından itibaren İngiltere, Hollanda ve Almanya gibi Protestan bölgelerde, ekonomik hayatın rasyonelleşmesi, bireylerin dünyevi başarıya yönelik çalışmayı ahlaki bir yükümlülük olarak görmesi ve kazançlarını yeniden yatırıma yönlendirmesi gibi süreçler, modern kapitalizmin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu süreç, kapitalist üretim süreci ile birlikte rasyonelleşme, bürokratikleşme ve disiplinin toplumların temel yapısal unsurları hâline gelmesine yol açmıştır (Weber, 2010a).

Otorite, Güç ve İktidar

Kolektif yaşamda bireylerin toplumsal eylemleri, yalnızca diğer üyelerin beklentilerini ve tepkilerini dikkate alarak gerçekleşmez; aynı zamanda hakimiyet kurma amacıyla da ortaya çıkabilir. Weber'in ilgisini çeken toplumsal ilişkilerin başında, insanların tarihsel süreçte kendi ihtiyaçlarını ikinci plana bırakıp gönüllü olarak otoriteye itaat etmeleri gelir. Bu tür toplumsal davranışlar, hem insanlar arasında hiyerarşinin varlığını hem de dayandığı iktidar kavramını ortaya koyar. Weber, toplumsal yaşamda sürekli olarak görülen bu asimetrik ilişki tipini amorf bir yapı olarak değerlendirir ve anlamaya çalışır. Yüzyıllar boyunca farklı biçimlere bürünerek toplumsal yaşam içinde varlığını sürdüren otoriteyi, belirli bir içeriğe sahip bir emir veya talimatın belirli kişiler tarafından itaat görme olasılığı olarak tanımlar. Otoriteyi rasyonel, geleneksel ve karizmatik olmak üzere üç türde sınıflandırır (Schroer, 2022: 66). Weber'e göre çağdaş devlet, egemenliği örgütleyen zorunlu bir siyasal birlik olarak, belirli bir coğrafi alan üzerinde idari aparat aracılığıyla fiziksel şiddeti kullanabilme kapasitesine sahip bir organizasyondur. Fiziksel şiddetin meşru kullanımındaki tekel, devletin varlığının temelini oluşturur. Ancak siyasal bir organizasyonun yalnızca güç kullanıyor olması, onun varlığını garantilemez. Kurallara aykırı veya muhalif bir durum ortaya çıktığında, şiddet kullanma potansiyeli ve imkânı taşıması gerekir. Belirli bir coğrafi alanda yasal güç kullanma tekelini elinde bulunduran siyasal organizasyon, bu özellikleriyle devlet olarak tanımlanır (Weber, 2010b: 8).

Siyasal bir toplumda liderin egemenliğini ve taraftarlarının bağlılığını artıran farklı motivasyon kaynakları vardır. Maddi kazanç sağlama ve toplumsal prestij elde etme, modern kapitalist toplumda lider ile kitlesi arasındaki en yaygın bağlayıcı egemenlik biçimlerinden biridir. Ancak bu tür bir hakimiyet yalnızca alışkanlık ve bireysel çıkarlarla açıklanamaz; liderin meşru bir statüye sahip olması da önemlidir (Giddens, 2009: 250-251). We-

ber, egemenlik ilişkilerinin dayanabileceği üç temel otorite formu belirler: geleneksel, hukuki ve karizmatik. Bu otorite biçimleri, hem egemenliğin gerekçesini hem de meşrulaştırılmasını oluşturur. Geleneksel otorite, toplumsal yapıda uzun süreli olarak varlığını sürdüren kural ve güçlere dayanır; uyum ve kabul alışkanlıklarının kutsallaştırdığı göreneklerdir. En yaygın örnekleri, ataerkillik, yaş almış bireylerin otoritesi ve etnik bağlardır. Hukuki otorite, Weber'e göre en ideal egemenlik tipidir. Yasalar ve rasyonel kurallara dayanan bu egemenlik, bireysel güçlerden bağımsız olarak uygulanabilir. Yasalar çerçevesinde belirlenen görevlerin yerine getirilmesi ve hiyerarşik düzende üst konumdakilere itaat esastır. Modern devlet memurlarının ve benzeri güç sahiplerinin uyguladığı egemenlik tipi budur (Weber, 2017: 105; Giddens, 2009: 252). Bu tür egemenliğin en ideal biçimi, rasyonalite ilkesi temelinde örgütlenen bürokrasidir. Bürokratik yönetim, öngörülebilirlik ve hesaplanabilirlik özellikleriyle farklılaşır; eylemler rasyonel hale geldiğinde yönlendirilebilir ve kontrol edilebilir süreçlere tabi olur (Taş, 2023).

Karizmatik egemenlik ise geleneksel ve hukuki tiplerden farklı olarak sıra dışıdır. Weber, karizmatik lideri olağanüstü kişilik özelliklerine sahip, tanrı vergisi bir birey olarak tanımlar. Bu liderin etrafındaki insanlar, onun özel niteliklerini onaylar ve bu inanç doğrultusunda davranır. Karizmatik otorite, liderin kişisel karizmasına ve dahiliğine dayanır; bağlılar, liderin olağanüstü niteliklere sahip olduğuna inandıkları için itaat eder. Karizmatik liderin hedefleri, toplumun mevcut idealleriyle her zaman uyumlu olmayabilir; bu nedenle geleneksel otoriteden farklı olarak devrimci bir nitelik taşıyabilir. Peygamberler ve önemli siyasal figürler, karizmatik otoritenin örneklerindedir (Weber, 2022: 241; Weber, 2017: 105). Geleneksel ve karizmatik otoritenin uzun vadede sürekliliğini sağlama konusunda sorunları vardır. Weber, burada bu otorite türlerinin rasyonel otoriteye dönüşme eğilimi taşıdığını öne sürmektedir. Gerçekte ise çoğunlukla melez formlar ortaya çıkar. Rasyonel otorite türleri de karizmatik bir unsura ihtiyaç duyar; benzer şekilde, geleneksel unsurlar da otoriteyi meşrulaştırabilir ve böylece onu istikrara kavuşturabilir (Schoerer, 2022: 67).

Sosyal Eşitsizlikler: Sınıf, Statü Grupları, Yaşam Tarzı

Weber yalnızca sosyolojinin temel meselelerinden biriyle ilgilenmekle kalmamış, aynı zamanda toplumsal eşitsizlik konusunu Marx'ın çizdiği çerçevenin ötesine taşıyarak yeniden tartışmaya açmıştır. Marx gibi "sınıf" ve "sosyal tabakalaşma" kavramlarını temel alan ayrıntılı bir tartışmaya girmez. Sınıf mefhumunda piyasadaki ekonomik eylem üzerine genel bir analiz yapar. Bu bağlamdaki ekonomik eylemi barışçıl araçlarla hedeflenen mal

ve hizmetlerin kontrolünü ele geçirmek olarak tanımlar. Mal ve hizmet mübadelesinin yapıldığı rekabetçi piyasada dinamik bir süreç işler ve maddi fırsatlar bu piyasa da ortaya çıkar. Bu da mülk sahipliği ve mülksüzlük olarak vücut bulur. Bu karşıtlık ile sınıf mücadeleleri oluşur (Giddens, 2009: 260-261). Sınıf, sosyal bir topluluktan farklıdır. Bir sınıf, çıkarları doğrultusunda sayısız sınıf eylemi tiplerinden birini gerçekleştirebilir. Aynı sınıfa mensup bireylerin tarihsel olarak, somut ekonomik durumlarına uygun çıkarları doğrultusunda tepki göstermiş olmaları tarihsel olayların anlaşılması için kullanıldığında basit bir gerekçe olur (Weber, 2017: 208). Weber tarihsel olarak birtakım düzenlilikler olabileceğini fakat bundan yasa devşirilemeyeceğini ileri sürer.

Weber'e göre sınıf, ortak ekonomik koşulları paylaşan ve benzer ekonomik çıkarlara sahip bireylerden oluşan bir kategoriye ifade eder. Bu bağlamda sınıf, bir grup olmaktan çok, ortak özellikler temelinde tanımlanan bireylerin oluşturduğu bir topluluktur. Sınıf kavramından bahsedebilmek için üç temel kriter belirler. Birincisi bireylerin yaşam şanslarını belirleyen sosyal, ekonomik veya kültürel koşulların etkisiyle şekillenen fırsatlarının benzer olmasıdır. Bu da bir topluluğun yaşam olanaklarından ötürü en az bir öğesinin ortak olması manasına gelir. İkincisi bireylerin aynı mülk sahipliğine ve kazanca sahip olması gibi ortak bir ekonomik çıkara sahip olmasıdır. Üçüncü olarak da sınıf durumu (Klassenlage) ile bireylerin toplumsal sınıf içerisindeki konumunu işaret eder. Weber, sınıf durumu kavramıyla, sınıfın sadece ekonomik kaynaklarla değil, aynı zamanda bireylerin pazarda bu kaynaklarla yapabileceklerini belirleyen koşulları ve yaşam şanslarıyla da ilgili olduğunu anlatmak ister (Weber, 2017: 205; Weber, 2022: 531).

Weber, kapitalizmin sınıfsal bileşimini analiz ederken ticari sınıfı şu şekilde tasnif eder: Birincisi, bedensel emek sahipleridir. Farklı beceri ve niteliklere sahip işçiler, özellikle kapitalist tekellerin etkisi altında, işçi sınıfının birliğini tehdit eden temel unsur olarak görülür. İkincisi, küçük burjuvazidir. Üçüncüsü, mülksüz beyaz yakalı çalışanlar, aydın kesim ve teknik elemanlar; dördüncüsü ise eğitim olanaklarına erişimde ayrıcalıklara sahip girişimci ve mülk sahibi sınıflardır (Giddens, 2009: 263). Weber, ekonomik ilişkilerin insanların toplumsal bilincini belirlediği fikrine karşı çıkar ve bilincin sınıfsal yapıdan bağımsız olarak değerlendirilmesini önerir. Bu bağlamda, sınıfsal konum ile statü konumunu (ständische Lage) birbirinden ayırır. Statü konumu, toplumun diğer üyelerinin bireye yüklediği prestij ve anlamları ifade eder. Statü grubu, aynı statü konumunu paylaşan bireylerin toplamıdır ve üyeler bu ortak konumun farkındadır. Statü grupları, sahip oldukları özellik-

ler doğrultusunda belirli bir hayat tarzı sürer ve diğer gruplarla ilişkilerinde sınırlamalar uygular; bu sınırlamalar dinsel, hukuki ve geleneksel yaptırımlarla desteklenir. Kast sistemi, bu durumun en belirgin örneğidir (Giddens, 2009: 264). Weber, sınıf analizinde geliştirdiği kavramsal çerçeveye tek boyutlu bir alanı çok boyutlu bir yapıya dönüştürmüştür. Ekonomik düzen içinde sınıfların konumunu ve siyasi düzen içinde partilerin dâhil olduğu güç alanını birbirinden ayırır. Bu yaklaşım, toplumsal yapıyı incelerken ekonomik ve siyasi boyutların ayrı ayrı değerlendirilmesine olanak tanır (Schroer, 2022: 71).

Modern Toplumun İşleyiş Prensipleri: Rasyonalite, Rasyonellik

Weber, rasyonalitenin açık bir tanımını sunmaz; bunun yerine, kavramın farklı bağlamlarda nasıl anlam kazandığını analiz etmeye odaklanır. Modern dünya rasyonel ilkelere uygun olarak örgütlenmiş olsa da aynı zamanda kendi içerisinde irrasyonelliği de barındırır (Collins, 2017: 91). Odaklandığı rasyonalite ya da rasyonelleşme tipolojik olarak Batı'da toplumsal ve ekonomik yaşamda görülen spesifik değerden bağımsız (Wertfreiheit) olarak tanımlanabilecek bir davranış türüne tekabül eder (Müller 2020: 163). Weber'in eylem teorisi, rasyonalitenin, bireyin amaçlarına ulaşmak için araçlar arasında yaptığı hesaplı tercihlerden oluştuğunu vurgular. Bu bağlamda, rasyonalite, azami fayda sağlamaya yönelik bir araç olarak ele alınabilir. Weber'in dünya tarihi analizlerinde, kapitalizm, toplumsal dönüşümün ana unsuru olarak tanımlanır ve modern kapitalist dünya, geleneksel toplum yapılarından rasyonalite ekseninde ayrılır. Bu noktada rasyonalite, yalnızca dünyaya uyum sağlayan bir pasif süreç değil, aynı zamanda dünyayı aktif bir şekilde dönüştüren bir güç ya da toplumsal düzenin özelliği olarak görülür. Kapitalist toplumda rasyonalite, özellikle bürokratik örgütlenmede somutlaşır. Bürokrasi, patrimonyalizmden farklı olarak, rasyonel bir idari sistem olarak değerlendirilir. Aynı şekilde, bilim, teknoloji ve piyasa sistemleri de rasyonel yapıların örnekleri olarak karşımıza çıkar (Collins, 2017: 89).

Weber için çağdaş kapitalist kurumlar, rasyonalitenin somutlaşmış biçimidir. Modern devlet her yerde bürokratikleşmektedir. Devlet bürokrasisinin yanı sıra, kapitalist şirketler de rasyonel verimlilik, işleyişin sürekliliği, sonuçların hızlı ve doğru hesaplanması gibi özellikleriyle rasyonel bir örgütlülük ve çalışma sistemine sahiptir. Bu kurumların işleyişi, birleştirilmiş ve uzmanlık gerektiren işlevler üzerine kuruludur. Dinamik yapıları, bireyleri önceden belirlenmiş ve zamanlanmış kariyer yolları doğrultusunda, gerekli yeteneklere sahip profesyoneller hâline getirmeye yönlendirir. Böylece birey, bürokratik aygıt içinde işlevsellik kazanabileceği bir konuma gelir (We-

ber, 2017: 73). Weber'in bürokrasinin rasyonelleşmesinden bahsederken ifade ettiği, sistemin kendisinin rasyonelleşmesi veya tamamen rasyonel bir sistem olması değildir (Müller, 2020: 166). Durkheim ve Parsons gibi sosyolojinin kurucu isimlerinin işbölümü ve toplumsal farklılaşma kavramları, Weber'de rasyonelleşmeye denk düşer (Müller, 2020: 179). Para ekonomisinin gelişmesiyle birlikte, rasyonellik ilkesi çerçevesinde oluşan bürokratik otorite Weber'e göre temel olarak şu öğelere sahiptir: Yetki alanlarının belirlenmiş olması; yasalar ve yönetmeliklerle tanımlanmış düzenlemeler; hiyerarşik yapı ve kademeli yetki dağılımına dayalı denetim; arşivlenen yazılı belgeler üzerinden işleyiş; uzmanlık gerektiren iş yönetimi; belirli bir istikrar ve kapsam ile genel kurallara bağlılık; ve çalışanların tüm kapasitesini kullanmalarını gerektiren sistem. Bürokratik yönetim kadrosu, adeta bir ara kademe ve yapısal merkez işlevi görerek yukarı ile aşağı arasında disiplin, itaat, huzur ve düzenin sağlanmasını temin eder (Weber, 2017: 220-223; Müller, 2020: 190). Bireylerin rasyonel bir biçimde itaat sergilemeleri, disiplinin inşasında temel bir değişkendir. Disiplin, verilen emirlerin tutarlı bir rasyonelite ve sistematik bir uzmanlık çerçevesinde icra edilmesini gerektirir. Bu bağlamda, bireysel eleştiri mekanizmaları disipliner yapı içerisinde askıya alınmakta; fail, mutlak itaat ilkesi doğrultusunda kendisine tevdi edilen talimatları eksiksiz biçimde yerine getirmekle yükümlü kılınmaktadır. Disiplin, rasyonel-bürokratik işleyişin ön koşullarından biri olarak değerlendirilirken, karizmatik liderin egemenlik alanını genişletebilmesi açısından da işlevsel bir araç niteliği taşımaktadır (Weber 2017: 250-251).

Sonuç

Weber'in eserleri, sosyolojik analiz açısından önemli katkılar sunmakta ve geliştirilmeye açık pek çok unsur barındırmaktadır. Kuramındaki bu geliştirilebilir unsurlar, onun güncelliğini ve bilimsel geçerliliğini koruduğunu göstermektedir. Weber'in yöntemi her zaman belirli bir sorundan hareket eder; araştırmalarını soyut kavramlar veya nesnelere üzerinden değil, somut toplumsal meseleler çerçevesinde yürütür. Bu meselelerin ne anlama geldiğini açıklamak onun için birincil önemdedir. Weber, bir olgunun özsel doğasını incelemekten ziyade, belirli bir bilgi edinme ilgisine (Erkenntnisinteresse) odaklanır. Bu yaklaşım, onun sosyal bilim anlayışında paradigmatik bir biçimde gözlemlenebilir. Ayrıca Weber, sosyolojiyi yalnızca teorik bir alan olarak değil, doğrudan uygulanabilir bir disiplin olarak ele almıştır; çalışma tarzı adeta "sosyoloji yapmak" olarak özetlenebilir (Müller, 2020: 310-313). Ekonomi, politika ve kültür eksenlerinde sosyolojik anlayışını geliştiren Weber, özellikle egemenlik, otorite ve güç kavramlarını devlet ve

bürokrasi bağlamında ele aldığında, çatışmacı kuram çerçevesine eklemle-
nebileceğini göstermektedir. Bu yaklaşım, onu çatışma kuramını benimse-
yen az sayıdaki sosyologdan biri hâline getirir. Kuramsal çerçevesi çatışma
merkezlidir; uzlaşmadan ziyade çatışma, uyumdan çok rekabet ön planda-
dır. Yapısal analizinde ise diyagonal düşünme temel bir yöntem olarak be-
nimsenir (Müller, 2020: 149).

Weber'in geride bıraktığı yazılarına bütüncül bir bakış, onun paradigma
düzeyindeki yönelimini açıklayabilecek dört temel unsuru öne çıkarmakta-
dır. Birincisi, Weber'in disiplinlerarasılığa verdiği önemdir; zira o, klasik disip-
lin sınırlarını bilimsel araştırma için bir engel olarak görür. Bu yaklaşım, onun
geniş kapsamlı akademik formasyonunda da açıkça görülmektedir. Hukuk
eğitimi almış biri olarak antikçağ ve Orta Çağ hukuk tarihine dair sorularla
ilgilenmiş; iktisat eğitimi sırasında tarımsal politika üzerine ampirik çalış-
malar yaparak Doğu Almanya'daki tarımsal sorunlar, borsa ve emek psiko-
lojisi gibi konularda yazılar kaleme almıştır. Tarihçi kimliğiyle ise Roma Ta-
rım Tarihi, Antik Dünyanın Çöküşünün Sosyal Nedenleri ve Antik Çağda Ta-
rımsal İlişkiler gibi çalışmalarıyla antik devlet teorisini tartışmış ve şehir tari-
hine dair çığır açıcı araştırmalar ortaya koymuştur (Gert vd., 2003). İkincisi,
sosyolojiye yöneldiğinde sosyal bilimlerin metodolojik temel sorularıyla
ilgilenmiş olmasıdır. Kapitalizmin kültürel temelleri üzerine yaptığı çalışma-
lar, onu din sosyolojisi ve din bilimleri alanlarına yönlendirmiştir. Weber'in
bu disiplinlerarası yaklaşımı, çok boyutluluk anlayışı ile doğrudan bağlantı-
lıdır; çünkü onun perspektifi, eylemi ve eylem koordinasyonunu kurumsal
düzen konstelasyonları ve kültürel değer yönelimleri ile bu unsurların dina-
mik etkileşimleri çerçevesinde ele almaktadır (Gert vd., 2003; Müller, 2020).
Üçüncü olarak, Weber'in düşüncesi açıklık ile karakterizedir. Tarih ve toplum
üzerine sergilediği açıklık, dönemin ilerlemeci retoriğine rağmen teleolojik
bir kesinliğe dayalı tarih anlayışını reddetmesine dayanır. Bunun yanı sıra,
bilim ve toplumsal gelişmelerdeki yeni eğilimlere karşı da açık bir tutum
göstermiştir. Bu nedenle, analizlerinde koşulların zincirlenmesi (Verkettung
von Umständen) fikri büyük bir önem taşır; zira bu bağlamda eylem, düzen
ve kültür konstelasyonlarının birbirleriyle ilişkisini incelemek esas alınmıştır
(Gert vd., 2003). Dördüncü olarak Weber'in düşüncesi bireycilik ile de karak-
terize edilir. Tüm araştırmaları, bireysel ya da kolektif aktörlerin eylemlerin-
den hareket etmektedir. Bu, etik açıdan da geçerlidir; çünkü bireyin kurum-
sal eylem bağlamları içindeki özgürlüğü ve öz-belirlenimi (Selbstbestim-
mung) onun için en yüksek değerlerden biri olarak kabul edilmiştir (Gert vd.,
2003; Müller 2007).

Max Weber'in kuramsal ve metodolojik katkıları, sosyoloji disiplininde paradigmatik bir dönüşüm yaratmış ve ardıllarına zengin bir entelektüel miras bırakmıştır. Çalışmaları, disiplinlerarası bir perspektifle ele alınarak geniş kitlelere hitap edebilme kapasitesi kazanmış ve sosyal bilimler içinde kurucu bir figür olarak konumlanmasını sağlamıştır. Sosyolojiye kazandırdığı eleştirel ve kavramsal miras, disiplinin temel yapı taşlarından biri olmayı sürdürmektedir. Onun etkisi, sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında izlenebilir nitelikte olup, günümüz akademik tartışmalarında hâlâ merkezi bir konumdadır. Bu bağlamda, Weber'in düşünsel etkisinin uzun süre sosyal bilimleri şekillendirmeye devam edeceği söylenebilir.

Kaynaklar

- Aron, Raymond (2007). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. Çev. Korkmaz Alem-dar. Kırmızı Yayınları.
- Collins, Randall (2017). *Max Weber, Bir Kılavuz*. Çev. Taylan Banguoğlu. Phoenix Yayınları.
- Dilthey, Wilhelm (2023). *Einführung in die Geisteswissenschaften*. Gesammel-te.
- Gerhardt, Uta (2001). *Idealtypus. Zur methodischen Begründung der moder-nen Soziologie*. Suhrkamp.
- Gert, Albert et al. (2003). *Das Weber-Paradigma*. Mohr Siebeck.
- Giddens, Anthony (2009). *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*. Çev. Ümit Tat-lıcan. İletişim Yayınları.
- Heins, Volker (2010). *Max Weber zur Einführung*. Junius Verlag.
- Müller, Hans-Peter (2007). *Max Weber. Eine Einführung in sein Werk*. Böhlau Verlag.
- Müller, Hans-Peter (2020). *Max Weber. Eine Spurensuche*. Suhrkamp.
- Özlem, Doğan (2001). *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji*. İnkılap Yayınevi.
- Ritzer, George ve Stepnisky, Jeffery (2019). *Klasik Sosyoloji Kuramları*. Çev. Himmet Hülür. De Ki Yayınları.
- Schroer, Markus (2022). *Soziologische Theorien. Von den Klassikern bis zur Gegenwart*. Brill Fink Verlag.
- Swingewood, Alan (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. Çev. Osman Akınhay. Agora Kitaplığı.

- Taş, Savaş (2023). “Aydınlanma Düşüncesi: Rasyonalitenin Gelişimi ve Modern Toplumun Oluşumundaki Rolü”. *Modernite Sosyolojisi*. Ed. Musa Yavuz Alptekin. Nobel, 89-104.
- Weber, Max (2007). *Sosyolojinin Temel Kavramları*. Çev. Medeni Beyaztaş. Bakış Yayınları.
- Weber, Max (2010a). *Die protestantische Ethik und der Gesit des Kapitalismus*. Becksche Reihe.
- Weber, Max (2010b). *Politik als Beruf*. Duncker & Humblot.
- Weber, Max (2017). *Sosyoloji Yazıları*. Çev. Taha Parla. Metis Yayınları.
- Weber, Max (2022). *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*. Mohr Siebek.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship or publication of this article.*